

Csokonai-hagyomány a Dóczi református leánynevelő intézetben – Tili néni és a Lilla-teák

Fogarassy Zoltán

történész, könyvtáros, TRE Dóczy Gimnázium, Debrecen

A Debreceni Református Kollégium értesítői 1870-től számolnak be az Önképző Társulat Csokonai estjeiről, már mint régebb óta gyakorolt szokásról. Az ünnepélyeket minden év december 5-én tartották a Kollégium dísztermében, szerényebb rendezés esetén valamelyik tanteremben. A műsoron víg- és komoly szavalatok, a Főiskolai Énekkar (Kántus) előadásában Csokonai megzenésített versei és a költő életét, jelentőségét bemutató felolvasások, előadások szerepeltek. A programokban rendre visszatérő név Csokonai múzsája, Lilla, hol mint a megzenésített versek címzettje, hol mint az előadások tárgya. Ezek a megemlékezések nem maradtak az iskola szűk keretei között, hanem a város művelt közönsége számára is látogatható és látogatott kultúr-eseményei közé tartoztak. Az estek bevételét, mint általában, itt is a tanuló ifjúság céljaira fordították.

Mindjárt 1871-ben kiemelkedő alkalom társult a rendezvényhez, a Csokonai-szobor avatása. 1890-ben a Kisfaludy Társaság is képviseltette magát az ünnepélyen.

Az Egyetem megalakulásával a Csokonai-ünnepélyek szervezését átvette az egyetemi ifjúság, de ugyanazzal a lelkesedéssel rendezték meg ezután is.

Csokonai-kultusz a debreceni felsőbb leányiskolában

1891-ben a debreceni református leánynevelő intézet is elindult a rendes, nyilvános, államilag elismert felsőbb leányiskolává válás útján. Ennek jegyében meghonosodott a tanulók bevonása a város, az egyház kulturális életébe, a különböző megemlékezésekbe. Az első tanításon kívüli, Csokonaival kapcsolatos esemény az iskola életében a Tanítónőképző Önképzőkörének 1901-es, a költőnek szentelt ünnepélyes ülése volt. 1904-ben, halálának 100. évfordulóján, majd 1910-ben Koncz Aurélné Karácson Otília, ahogy városszerte ismerték: Tili néni, még mint magyartanár vezetésével koszorút helyeztek el sírjára. Ugyanebben az évben, születésnapján megtekintették a Kollégium Csokonai ereklyéit. A magyartanár Koncz Aurélné Karácson Otília különösen a líra iránt vonzódott, életrajzírója – Dóczi intézeti tanártársa, Uray Sándor református lelkész – kéziratosa munkájának a tanárt bemutató része három költőt emel ki Tili néni pedagógusi

pályája ismertetésekor: időrendben az első Csokonai Vitéz Mihály volt.¹ Koncz Aurélné nem csak a költő komoly, filozófiai mondanivalót tartalmazó költeményeit emelte ki, hanem a diáklányok érzelmvilágához közelebb álló vígeposzait is behatóan ismertette. Tanításában mindig fontos helyet kapott a tárgyalt költeményeknek nem egyszerű felolvasása, hanem művészi érzékről tanúskodó előadása is.

Az 1910-es évek elejétől élt az Önképzőkör a lehetőséggel, hogy az érdeklődő diákok ott lehettek a Csokonai-kör felolvasásain.

A Debrecen kulturális életét mintegy 50 évig alakító, az 1920-as évekig meghatározó egyesületet 1890-ben alakította a város értelmiségi, tisztviselő polgársága. Legfőbb törekvése Csokonai kultuszának megteremtése és ápolása, ezzel Debrecen nemzeti, kulturális jelentőségének kiemelése volt. A Kör és tagjainak művelődési eszménye a reformkorban született nemzeti kultúra és irodalom volt, az Arany és Petőfi nevéhez köthető népi, nemzeti iskola, a szabadságharchoz kapcsolódó hagyományok. Ezekhez viszonyítva értékelték minden kulturális törekvést. Eszményeikhez való viszonyulásuknak két meghatározó eleme volt: a rajongásig vitt szeretet a nemzeti kultúra iránt, és ebből következően a kritikai különbségtétel érzékének hiánya. Kulturális eszményeik mentén a nemzeti egység megteremtésére törekedtek – ehhez a Csokonai-kultusz alkalmasnak is tűnt –, ugyanakkor elítéltek, sőt egyenesen károsnak tartottak minden ettől eltérő irányt. Konzervatív alapállásukból következően a kultúra állami támogatását, irányítását tartották célravezetőnek, mert az nevelő, tudatformáló szerepet szánt a művészetnek, irodalomnak. Ezzel együtt nem néztek szembe igazán a kor társadalmi kihívásaival sem. Részben ez vezetett támogatottsága, az érdeklődés csökkenéséhez, részben az, hogy a Kisfaludy Társasággal szemben feladta önállóságát, a vidéki kultúra szervezésének, irányításának igényét, illetve az a körülmény, hogy a város hivatalnok-értelmisége nem a kulturális életben való szerepvállalást tekintette önazonosságá kifejezőeszközének, hanem a hivatali pozíciót. A nők társadalmi szerepvállalása szempontjából mégis előrelépés a Kör működése. Ennek okát abban találhatjuk, hogy programjainak, felolvasó estjeinek látogatói körében nagy számban voltak az értelmiségi középosztály hölgyei, így ha áttételesen is, a nők is alakították, formálták a város kulturális arculatát. Alig néhány kötetet megjelentető sorozatukban kiadták a dóczis diákból a két háború közti korszak elismert és népszerű írójává váló Szentmihályiné Szabó Mária elbeszéléseit is. Tili néni 1909-ben lett a Csokonai Kör rendes tagja.

Később az Intézet tagozatainak önképzőkörei Csokonai sírjánál rendszeresen elhelyezték a kegyelet koszorúját és visszatérően megemlékeztek a költőről ün-

¹ Uray Sándor: *Tili néni. Koncz Aurélné Karácsony Ottilia életműve és pedagógiája*. Kézirat a Debreceni Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirat-tárában. R3322 (A másik két költő Petőfi és Arany volt.)

nepi üléseken. Ezek közül is kiemelkedett az 1923-as, születésének 150. évfordulóján a Csokonai Színházban tartott ünnepi műsor, amelyen Péterffy László helyettes igazgató, a leánygimnázium magyartanára rendezésében adták elő a *Dorottyát*. A következő évben is a színház adott otthont az Iskola Csokonai-ünnepélyének, ahol Szávay Gyula külön erre az alkalomra írt jelenetét is bemutatták a növendékek.² Tili néni, kora általánosan uralkodó pedagógusi előítéletével szemben – mely hajlamos volt a színházban csak az ifjúság erkölcsseire károsan ható intézményt látni – talán némileg meglepő módon, felismerte annak hasznos, tanító oldalát is, sőt kulturáltan szórakoztató szerepét is, megértve fordult a színjátszás felé. 1932-ben a Színjátszó Egyesület a Csokonai Színházban nagyszabású ünnepi műsort szervezett a magyar színjátszás ünneplésére, ahol ő tartotta a megnyitó előadást, értekezve a magyar színészet múltjáról és jelenéről. Az est bevételét a debreceni színház-színészek segélyezésére fordították. Hajadon korábban ő maga is részt vett kulturális, jótékony előadásokon szavalataival. Ezért is fordulhatott a költő drámai művei felé érdeklődéssel, tanította azokat, különösen a *Dorottya avagy a dámák diadala a farságon* című vígposzt oly alaposan diákjainak. Csokonainak ezt a művét Uray szerint „irodalmunk egyik legjelesebb terméké”-nek nevezte.

A Lilla-teák

1925-ben Koncz Aurélné Karácson Otília gimnáziumi igazgató életre hívta a Volt Iskolatársak Szövetségét. (Alakulása megelőzte a Kollégium öregdiák-szervezetét.) Elsődleges célja az Intézet új épületének felépítéséhez szükséges anyagi források előteremtése volt, majd – ennek 1929-es részleges megvalósulásával –, amellet, hogy tovább folytatta a gyűjtést az építkezésre, a rászoruló diákok segélyezése lett. Ehhez megfelelő eszközt talált egy műsoros-estély sorozat elindításában. A farsangi-báli szezonba illeszkedve a város legelőkelőbb szórakozó helyén, az Aranybika szállóban, annak is a nagytermébe (a későbbi Bartók-terem) hirdette meg a Szövetség 1931. december 6-ra első teaestélyét, ahogy a szervezők, minden bizonnyal Tili néni, a Szövetség elnökének hatására elnevezték: a Lilla-tea táncestélyt. Csokonai iskolájával, a Kollégiummal való

² Az ünnepély részletes programját a Debreceni Újság 1924. április 8-i száma is közölte:

1. Magyar nyitány, előadja a 11. gyalogezred zenekara
2. Szávay Gy.: Kis leányok-nagy leányok
3. Csokonai: A tihanyi ekhóhoz, előadja a leányközépiskola énekkara,
4. Csokonai: Alku, páros jelenet
5. Csokonai: Dorottya, Péterffy L. rendezésében
6. Csokonai: Búcsúvétel, páros jelenet
7. Csokonai: A reményhez, előadja az iskola énekkara
8. Endrődi Sándor: Anakreoni dal.

testvéri jó viszony érződik az eseményt hírül adó felhívásban is: „Szeretettel várja a Szövetség a társegyesületek tagjait is. Az »Öregdiákok« egyesületének tagjait is, mert hiszen a Kollégiumi Öreg Diákok egyesületének és a Dóczy Volt Iskolatársak Szövetségének célja egy s így kéz a kézben velök együtt kíván munkálkodni társadalmi, kulturális és a jótékonyági téren.”³ A Szövetségből külön rendezőbizottság, ún. vigalmi bizottság alakult az est megszervezésére. Vezetője Sallay Lajosné volt. A mintegy 30 „háziasszony” és „házikisasszony” mindegyike saját asztaláért, az oda meghívott vendégekért felelt. Az estélyen megjelent a város és a megye közeletének teljes vezérkara: a főispán, a polgármester, a városban állomásozó katonaság tisztikara, élén a dandárparancsnokkal, a középfokú oktatásirányítás vezetői (tanfelügyelő, tankerületi igazgató), számos középiskola igazgatója, és több egyetemi tanár, a katolikus egyház és társulatok vezető képviselői is. A műsort, a táncokat az Intézet növendékei mutatták be, előzőleg a testnevelő tanárok tanították be azokat.⁴ Az alkalom a dóczista lányok közül sokak elsőbálja is volt, ahol szülői és tanári felügyelet mellett szórakozhattak, és fogadhatták a város tanuló fiatalembereinek, a Kollégium, az Egyetem és a Gazdasági Akadémia növendékeinek táncfelkérését, udvarlását. A bál dóczis résztvevői, a műsorban szereplőkön kívül, érthető módon jórészt a debreceniek közül kerültek ki. Kevesen engedhették meg maguknak, hogy a jelenlétén, a báli ruhán túl még a szállás költségeit is kifizessék. A magyaros zenét, mint a későbbiekben is, Kiss Béla zenekara szolgáltatta, de jazz-együttes is szórakoztatta a mintegy ezer egybegyűltet.⁵ A bál hajnali 4 óráig tartott.

1934. február 9-én, a IV. Lilla-tea vendége volt a Debrecenben tartózkodó Bethlen István gróf, volt miniszterelnök is. Ettől az évtől kezdve, ahogy az újságok fogalmaztak, „a rendezés élén... már a fiatalabb nemzedék állott, élükön dr. Tóth Gyuláné, dr. Papp Ferencné, dr. Dóczy Gedeonné”.⁶ Hozzájuk csatlakozott a következő évben Adamcsik Ferencné, dr. Vekerdi Béláné a Dóczy polgári leányiskolájának igazgatónője, és Sipos Mária leánygimnáziumi tanárnő.

Az utolsó Lilla-teát 1939. február 11-én tartották meg, épp olyan nagyszabású, látványos és művészi keretek között, mint az induláskor. A belépti díj 1 pengő volt, teajeggyel 1 pengő 50 fillér, illetve volt 80 filléres diákjegy is. Az est bevétele, mint más jótékonyági programoké, a felülfizetésekből származott.

Mennyi bevételt hoztak a Volt Iskolatársak Szövetsége számára a Lilla-teák? 1935. április 3-án a gimnázium tanárkari jegyzőkönyve közli, hogy az az évi

³ Debreceni Újság (DÚ), 1932.02.06.

⁴ A sajtó beszámolóí szerint. A tánctanításban, a diákemlékezés szerint is, minden bizonnyal részt vett Perczel Karola is.

⁵ DÚ, 1933. 01. 21.

⁶ Református egyház tanítóképző intézete, gyakorló iskolája és internátusa Értesítője az 1933/34. tanévre 26.

addigi bevételekből 1000 pengőt adományoz a Szövetség az iskolának.⁷ Az 1936. március 20-i jegyzőkönyv 2000 pengős támogatásról számol be.⁸ A korai dátumokból azt sejtethjük, hogy az adományok döntő részben a farsangi időben megrendezett Lilla-teák bevételeiből származtak. 1937-ben az év végi kimutatás az az évi Lilla-tea és kávédelutánok együttes bevétele 2712 pengőben adta meg.⁹ A következő, 1938-as év ugyanezekből származó bevétele 3000 pengő volt, illetve ez évből ismert, hogy a Lilla-teából befolyt tiszta haszon 1551 pengő 80 fillér volt.¹⁰ (Ebből következtetve a Lilla-tea előző évi nyereségét 1400 pengőre becsülhetjük.) Az 1939. évi, utolsó Lilla-tea tiszta bevétele 1110 pengő volt.¹¹

A 2. világháború azonban véget vetett az alig 10 éves hagyománynak. A háborús körülmények között már szó sem lehetett, talán visszatetsző is lett volna egy ilyen zenés-táncos mulatság tartása, éppen egy egyházi intézmény részéről. 1940-től Némabál elnevezéssel szervezett összejövetellel, már csak iskolai keretek közt tartott kulturális műsorral igyekeztek a Szövetség, s ezzel végül is az Intézet céljaira gyűjteni. Az 1943/44-es tanévben már ez is elmaradt, ún. néma-bál-pótló gyűjtéssel igyekeztek lehetőséget teremteni a segélyezésre.

A volt növendékek, ha emlékeik meg is fakultak, ha egyesek szükséztűn is, még időskori visszaemlékezéseikben is megemlékeztek a Lilla-teákról.¹²

Többen az alábbiakban szedték össze emlékeiket.¹³ Ha az emlékek itt-ott megfakulva ellent is mondanak a tényeknek, mégis érdemes idézni, hogyan élt a Lilla-tea majd 60 év múltán is az egykori diákokban:

„Feljegyzések a régi református Dóczi Leánygimnázium évenként megrendezett »Lilla-tea« megtartásáról.

Keletkezése idejét nem tudták a régi diákok megmondani. Neve, a Lilla-tea onnan ered, hogy a paralell református főgimnázium (tisztá fiútanulók) részére évenként volt egy »Csokonai-est«. Csokonai szerelméről, Lilláról nevezték el aztán az évenkénti bált Lilla-teának. Helye az Aranybika nagyterme. Időpontja évenként február 16-án du. ill. este, Lilla napon történt. Az est jótékonyági rendezvény volt. Az elbeszélők szerint a szülők belépő díjat nem fizettek. Gondolom, így önkéntes ajánlásokból fedezték az est költségeit. A közönség nagy része a

⁷ TtREL I. 120. d. 15. k

⁸ TtREL I. 120. d. 16. k.

⁹ MNL HBmLt. X. 301.59.

¹⁰ uo.

¹¹ A Debreceni Református Dóczi Leánynevelőintézet Leánygimnáziumának évkönyve az 1938/39. iskolai évről 49.

¹² A Lilla-teák emléke bekerült a kortárs magyar irodalomba is. A debreceni kötődésű

Térey János: *Jeremiás avagy az Isten hidege* című drámájában is megemlíti.

¹³ Kézirat a DRE Dóczy Gimnáziuma birtokában.

szülőkből, a kinnlakó tanulókból, ezek hozzátartozóiból, pártoló tagokból, tanárokból, egyházi kapcsolatok résztvevőiből álltak.

A műsor világi volt, s nem töltötte ki a szokásos műsoridőt, csupán bemutató táncok voltak, színpadon egyéni produkciók. A betanító tánctanárnő Perczel Karola volt. Osztálytársaim emlékeznek arra, amikor a Szentiván-éji álomból adtak elő táncjelenetet, Horváth Erzsébet balettszáma a János-bogárka csak csillogó-villogó balettprodukció közben ébredezni kezdtek a virágjelmezekben felöltöztetett kisebb tanulók. (Pl. kék ruhába, nefelejcsként Tóth E.) A gimnázium igazgató Péterffy László lánya gyönyörű balett szólóval mutatkozott be egy alkalommal a műsorban. Baletteztek még Bartha Sári és Juhász Iza tanulók is egy-egy alkalommal.

A műsor után következett a bál, tetszés szerinti öltözékben. A szülők közben a folyosókon egymást kínálgatták a magukkal hozott süteménnyel. A bál szépsége, rendezettsége különleges eseményt, szint adott a város téli évadban rendezett eseménysorozatának. Több volt, mint diákbál. Noha középiskolai rendezvény volt, egyenértékű volt a jogászbállal vagy az orvosbállal.

A bál résztvevői a város elit tagjaiból álltak, a szülőkön kívül. A lányok szüleikkel vagy édesanyjukkal vehettek részt rajta. A zenét cigányzenekar szolgáltatta, természetesen a város legjobb együttese.

A bennlakó tanulók ezeken a bálokon nem vehettek részt. Vidéki szüleiknek nem volt lehetősége a báli körülmények megteremtésére. Gondolok itt a szállás, báli öltözék, szülők ünnepélyesebb megjelenése, sütemények, tészták elhelyezése, kínálgatása lehetőségére. A szülők nem is ismerték a kinnlakó tanulók szüleit, nem lévén szülői értekezletek. A növendékek kb. csak 20 %-a volt vidéki, pl. az 1936-44-es osztályban.

Emlékezetem szerint a Lilla teák az 1940-es évek háborús hangulata miatt maguktól megszűntek.”